

*Др Зоран Мирковић,
асистент, Правни факултет, Београд*

О једном трговачком друштву (ортаклуку) из нашег средњег века

Резиме

Почетак ове повесно-правне цртице је подсетио да настанак трговачких друштва има захвални пословни људима Западне Европе, пре свега трговцима италијанских градова. Удруживање трговаца, с циљем да удруженим средствима лакше и брже зараде, али и поделе ризике и штете, упознају и градови на источној јадранској обали, о чему знајне податке пружа Дубровник.

Уговор о трговачком друштву закључен 1449. године између Томаша, краља Србљем и Босни и кнеза Николе из Трогира сведочи о продирању ове услове у унутрашњости балканског полуострва, у Босну и Србију. Да се ради о њеним појединцима потврђује и недоследна терминологија. Долазак Османске власти је донео термине ортаклук и ортаклук, који ће се одомашити у нашем језику.

Кључне речи: ортаклук, ортаклук, уговор, средњи век.

Позни средњи век на западу Европе, особито у италијанским градовима, упознао је удруживање трговаца, с циљем да удруженим средствима лакше и брже зараде, али и поделе ризике и штете. Градови на источној јадранској обали, устројени по мустри оних на западној, практиковаће ову форму трговачког удруживања. Знатније податке добијамо на дубровачком примеру, чија пространа мрежа трговаца и њиховог удруживања од Средоземља до балканског залеђа, Србије и Босне, добија и свој израз у дубровачком Статуту од 1272. године. Снажан пораст тргови-

не у Србији и Босни почетком XV века, наслоњен на велики полет рударства,¹⁾ користе пре свега Дубровчани за извлачење великих зарада. Али и домаће становништво се све више укључује у трговину, особито кредитним пословима са Дубровчанима, који су често излагали домаће становништво и зеленашењу дубровачких кредитора. Поуздане податке о дубровачким трговачким друштвима у Босни од почетка XV века износи Д. Ковачевић-Којић.²⁾ Њихов циљ била је трговина оним производима који су размењивани између Дубровника и Босне, продаја соли, тканина и друге робе по босанским трговима и куповање сребра, воска, коже, стоке на тим трговима ради даље продаје у Дубровнику или негде другде, пре свега на тржишту италијанских градова. Анализа ових дубровачких уговора о трговачким друштвима казује да су биле различите висине капитала који се улаже у друштво. Друштво је обично организовано тако што један од компањона, и то онај који улаже мањи део или га уопште не улаже, одлази у Босну да купује робу, док су други, с већим улогом, остајали у Дубровнику. Друштво се често склапало ради обављања неког предузетог посла, после кога се растурало, тако да често нису трајала дуже од месец дана, што свакако није искључивало могућност склапања друштава и на дуже времене. "Сав добитак или евентуална штета - бележи Д. Ковачевић-Којић - до које је дошло заједничким трговањем на крају се дијели на једнаке дијелове, а онај компањон који је једини уложио новац добија назад читав свој капитал. Прије него што изврше ликвидацију друштва, дубровачки трговци одлазе у Босну да покупе сву робу и новац који тамо имају. Подвојени интереси доводили су понекад до сукоба и размирица међу члановима друштва. Поред тога што су се Дубровчани углавном међусобно удруживали, они склапају друштва у сврху заједничког трговања и с босанским трговачким елементом."³⁾

За разлику од статута приморских градова, чије су норме о склапању трговачких друштава свој узор нашле на западној обали јадранског мора - у Венецији⁴⁾, у Босни и Србији ово није било регулисано неким прописима, препуштајући то уговору о склапању друштва, Овде ваља подсетити на једну особену врсту ортаклука из тзв. Законика Јустинијана, српској компилацији византијских норми о сеоским односима из Душановог доба. Члан 19. је донео:

1. Видети: *Историја српског народа, II књига*, Београд, 1982, 100-108 (поглавље *Привредни устој*, написала Д. Ковачевић-Којић).
2. Д. Ковачевић, *Трговина у средњовековној Босни*, Сарајево, 1961, 63, 58. О трговцима и трговачким друштвима у Србији за време владе Ђурђа Бранковића видети: М. Спремић, *Десиош Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994, 652-664.
3. Д. Ковачевић, *Трговина у средњовековној Босни*, 63-64.
4. О трговачким друштвима далматинских градова, уговорима о њиховом склапању и угледању на млетачки узор видети: Г. Чremoшник, *Наша трговачка друштва у средњем веку*, Гласник Земаљског музеја, XXXVI, Сарајево, 1924, 69-81; Б. Крекић, *Трговачка друштва у средњовековном дубровачко-левантинском саобраћају*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. IV (1959), 11-28; Ј. Даниловић, *О уговору "collegantia" у дубровачком праву у периоду млетачке властии*, Зборник Филозофског факултета, књ. XI-1 (Споменица Јорја Тадића), Београд, 1970, 289-306.

"AJe dva d^{1/2}latelq s;dru'ita se, v; vr^{1/2}me pos^{1/2}an`a. i ousxok\ `dina strana otlu~iti se, aJe se boude i s^{1/2}me pos^oalo dase ne razd^{1/2}let; aJe li `st razarae oponovil;, da oponovi i drugi tako'de. potom da se razd^{1/2}lit; aJe li druga ne imat;s kim k\ orati, da ga ne voln; ostaviti." Два земљорадника би дакле здруживала своју радну снагу, посве сигурно и снагу своје стоке, пре свега волова, ради заједничке обраде својих њива, било целокупне било само орања. Слободно закључивање овога уговора, коме су вероватно прибегавали земљорадници са мало радника, пратила су ограничења приликом раскидања. Ако се радило о целокупној обради, онда по посејаном семену није се могао раскинути. Ако се радило само о орању, а један је од ортака њиву поновио, други не може да раскине уговор пре него ли и сам њиву понови, ако један од уговорника нема ортака, с ким би орао, ортак га не би смео напустити.⁵⁾ Поменути ортаклук познаје и пракса XIX века, В. Богишић га кодификује у Општем имовинском законнику за Црну Гору у члану 893: "Спрега бива кад двојица или њих више саставе уједно своју прежну или товарну животињу, особито волове, ради заједничког орања земаља свијех спрежника, или ради других заједничких послова подобне врсте."⁶⁾

Пригодом овога скупа посвећеног привредним друштвима чини се zgodним подсећање на један уговор о трговачком друштву из нашег средњег века. Његова садржина уцело пренета гласи:

"Milosti[Bo'iom; mi gospodin; }epan; Tomaw kral; Sr;blem; Bosni @ Primori[i k tomu damo viditi vsakomu ~ov^oku komu se podoba i pr^{1/2}t koga lice pride ov; naw; otvoren; list; s nawom; pe~ati[v^{1/2}rovanom; kako pride pr^{1/2}d; obraz; kraljevstva mi mu'; vazmo'ni knez Nikola Trogirani; Dikari sen;ski i na~ini s nami da ima pribivati u nawem; kraljevstvu za nawega slugu i u~initi s nami op}eno tr;govanie da mi imamo dati iz nawe komore @^{1/2}@ tisu}; dukat; u dukatix; ili u srebru a viwe re~eni knez; Nikola da ima dati drugu @^{1/2}@ tisu}; dukat; i da se ti dukati ima[postaviti zaedno u op}inu i dr'ati @e@ godi]; od; onoga vr^{1/2}mena kada se stavi zaedno i da timi pinezi ima tr;'iti na vse @d@ strane kuda mu bude bole viditi i da ima staviti edan stacun; u Splitu drugi u Xvoinicu treti u Qicu a da mu mi imamo dati ku}e u nawix; mistix; gdi mu bude potr^{1/2}bovati @ i da mi re~eni gospodin; kral; Tomaw;imamo uzimati u tix; stacunix; toi]o nam; bude potr^{1/2}bno u nawu ku}u i za naw; dvor; a da imamo pla}ati kako i inim;tr;govcem; po]o bude pravo @ io]e xo}emo da vsa srebra koq doxode u nawu komoru i koq se naxode u nawix; mistix; na prodal da se ima[dati nemu za gotove dukate po]o ix; mogao bude kupovati @ a da ti tr;zi i tai srebra ima[biti dobitiq na poli i]ete ~esa Bog; ubrani @ a]o bi ga koq wkoda nawla u nawem rusagu da e na naw razlog; izam; turske sile @ pisan; na l^{1/2}ta gospodina @~@u@m@Ä@ l^{1/2}to m^{1/2}seca pr;vara @g@ dan; na Vranduku."

Трећег фебруара 1449. године закључен је, дакле, између Томаша, *краља Србљем и Босни* и кнеза Николе из Трогира уговор о трговачком друштву, који је требало пет година трајати. Обе стране су имале уложити по 6000 дуката, с тим што је краљ могао уложити било у дукатима било у сребру. Никола је уложеним

5. Видети: Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Београд, 1996, 661-662.

6. В. Богишић, *Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору и изабрана дјела*, Подгорица-Београд, 1998, 253.

капиталом имао трговати на све четири стране, поред утаначеног отварања три радње, у Сплиту, Фојници и Јајцу. У овим радњама се обавезао краљев двор на снабдевање, што је била не мала погодност створеном трговачком друштву. Крупна олакшица овој компанији је била у томе што се све краљево сребро из Босне имало давати ортаку Николи, чиме је она добила монопол на трговину краљевским сребром. На крају је уговорено да се добит, као и штета деле на пола, с тим што владар преузима одговорност на себе на територији своје краљевине, осим османске силе (насиља).⁷⁾

У доба краља Томаша С. Ђирковић опажа тежњу “да се сам владар укључи у трговину да би непосредније и ефектније искоришћавао оно што су му доносила регална права”.⁸⁾

Овај занимљиви уговор о трговачком друштву краља Томаша с Николом Трогиранином се може посматрати и као покушај, истина крхак, одупирања пре-доминантном привредном утицају Дубровчана, с циљем самосталније домаће привредне активности.

Замах трговине, новчарски послови, жеља за зарадом и профитом као покретачка снага наговештава ново доба, чији принципи су већ поткопавали темеље средњовековног друштва. Продирање идеја о трговачком удруживању и пословању почело је тек да хвата корена и код наших људи што износи на видело недостатак наше средњовековне терминологије за трговачка удруживања ове врсте.⁹⁾ Латинско *compagnia, compania, societas* (друштво, чији је члан означававан као *compagnus, socius*, друг¹⁰⁾) у овоме уговору је исписано као улагање *in opitu ? i u-initi op}eno tr;govanie*. Ђ. Даничић у свом *Рјечнику из књижевних сјарина српских* помиње речи *dru'ina, societas, socii* и *dru'ba, societas, socii*¹¹⁾. В. Мажуранић такође наводи *дружба, societas, socii*, и *дружина, socii* (али и значењу *familia, familiares, comitatus i pares*).¹²⁾ Тек долазак Османског царства је донео реч ортак и ортаклук, о чему П. Скок записује: “Балкански турцизам (тур. *орџак*) из трговачке терминологије: рум. *ortac*, буг., арб. *otrák*. Турска је ријеч образована с помоћу суфикса *-ak*, честог у нашим турцизмима (в. *јаџџак, конак, качак, санџак, колак*, варијанта *-ek* према вокалској хармонији у *бињак, улцек, дернек*) од придева *orta* “средњи” (такође именица у значењу “пук = регимента, батаљон”) који се код нас употребљава као прилог *òrta = òrta* (Космет) и индеклинабилни придјев “средњи, ни велики ни мали”.”¹³⁾

7. Видети о овоме уговору: С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964, 292; Д. Ковачевић, *Трговина у средњовековној Босни*, 99-100.

8. С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 292.

9. У краткој анализи о терминологији уједно ће бити изложено о терминологији за грађански и трговачки ортаклук.

10. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, Fasciculus II, Zagrabiae, MCMLXXI, 257-258.

11. Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сјарина српских, дио први*, Биоград, 1863, 308.

12. В. Мажуранић, *Приноси за хрвајски право-повјесјени рјечник*, ЈАЗУ, Загреб, 1908-1922, 274-275.

13. П. Скок, *Етимолошки рјечник, ...*, 566-567.

Прихваћеност и одомаћеност у српском језику сведочи што Вук Караџић посвећује не мали простор овој речи и њеним изведеницама. Најпре наводи реч *орџак* (*der Gesellschafter (Compagnon) in einer Handelsunternehmung, socius negotii*), потом *орџаклук*, *орџаков*, *орџаковџње*, *орџаковџи*, *орџаковица*, *орџачење*, *орџачина* (аугментатив: *орџачино моја!*), *орџачиџи*, *орџачиџи се*, *орџачица*, *орџачки*.¹⁴⁾

Б. Клаић наводи да је ортак реч турског порекла приспела у наш језик у значењу *друж*, *особиџо џословни*, *комџањон*; *свласник*, “*заједник*”; док је ортаклук *удруживање двију или више особа у сврху вођења неког џривредног џодузења*.¹⁵⁾

Колебање између словенске, већ пале у заборав (у овоме значењу), и одомаћене османске речи покушава да снагом закона реши у корист прве родољубиви В. Богишић. Кодификујући овај важни уговор имовинског права исписује следеће: “Чл. 885. *Удружење* је или *удруга* оно исто што обично народ туђом ријечју зове ортаклук или ортачина; или што се домаћом ријечју називље друштво или дружина.”¹⁶⁾ Већ у Анкети из 1873. године у одговору на питање о друштвима која се формирају ради добити потврђено је у Црној Гори и Херцеговини постојање *дружине џрговачке*, која се зове *орџачина*.¹⁷⁾ Раније донети србијански законици, Грађански од 1844.¹⁸⁾ и Трговачки од 1860. године¹⁹⁾ нису се двоумили – ортаклук постаје део законске терминологије. Тек што се одомаћио под именом ортаклука, овај уговор ће погодити већа невоља од борбе око имена - оспоравање њега као таквог у послератној Југославији. Изостављен је из Закона о облигационим односима, нажалост још и данас, иако га је Скица М. Константиновића за овај законик предвиђала под именом привредно удружење грађана.²⁰⁾ Као да се Константиновић угледао на Богишића, изнова истављајући питање имена. Трговачки ортаклук регулисан прописима Закона о предузећима из задње деценије XX века решава питање назива опредељујући се за ортачко друштво²¹⁾, и још поврх, оснажује један важан уговор имовинског права, враћајући веру у животност освештаних правних правила упркос кадкад зловољним законодавцима.²²⁾

14. В. С. Караџић, *Срџски рјечник испџумачен њемачкијем и лџиџинскијем ријечима*, Беч, 1852, 408.

15. Б. Клаић, *Рјечник срџраних ријечи*, Загреб, 1986, 984.

16. В. Богишић, *Оџиџи имовински законик за Књажевину Црну Гору и изабрана дјела*, 252.

17. В. Богишић, *Правни обичаји у Црној Гори, Херцеговини и Албанији (Анкеџа из 1873. г.)*, (приредио Т. Никчевић), Титоград, 1984, 184.

18. *Грађански законик за Краљевину Србију*, Београд, 1937, 252-258 (Глава XXVII).

19. Трговачки законик, Закон о акционарским друштвима и Закон о радњама, средιο и кратким објашњењима снабдео Л. Марковић, Београд, 1914, 11-19 (Глава III Трговачког законика).

20. М. Константиновић, *Облигаџије и уговори. Скица за Законик о облигаџијама и уговорима*, Класици југословенског права, Београд, 1996, 212-222 (одељак девети књиге друге).

Zoran Mirković, Ph.D.
Assistant, Faculty of Law, Belgrade

About One Partnership from Our Middle Ages

Summary

This paper on our legal history reminds that commercial companies were created due to the merchants from Western Europe, especially from Italian towns. The towns on the East Adriatic coast also met the association of merchants, with a view to earn easier and quicker, but also to share their risks and losses, which is well enough evidenced by Dubrovnik. The partnership deed between Tomaš, King of Serbs and Bosnia and Prince Nicola from Trogir, "testifies" about penetration of this contract into inner parts of the Balkans, into Bosnia and Serbia. This partnership was a just beginning on those territories, which is obvious from the lack of terminology. Coming of Turkish government brought new terms, as ortak and ortakluk, which were accepted in our language.

Key words: Partnership, Partners, Contract, the Middle Ages.

-
21. Закон о предузећима, Службени лист Савезне републике Југославије 29/96 најпре, међу осталим, у члану 2. помиње и ортачко друштво, које у члану 105. дефинише на следећи начин: "Ортачко друштво је друштво које се оснива уговором најмање два физичка лица која се обавезују да, уз сопствену неограничену солидарну одговорност за обавезе друштва, обављају одређену делатност под заједничком фирмом." Члан 106. налаже да се на уговор о оснивању ортачког друштва примењују правила уговора о ортаклуку, који, како је казано, није уређен позитивним прописима.
 22. О нашем савременом трговачком ортаклуку видети: М. Васиљевић, *Трговинско право*, Београд, 88-112; у зборнику радова Нови уговори од значаја за привредни развој Југославије, Београд, 1995. видети: И. Јанковец, *Примена правила о уговору о ортаклуку на односе између оснивача привредног друштва*, 219-225; И. Бабић, *Грађански ортачкунска питања разграничења од трговачког ортачука*, 227-246; С. Шогоров, *Ортачко друштво-правни субјективитет и имовина*, 247-256; Д. Дивјак, *Уговор о трговачком ортаклуку и прећа лица*, 257-267.